

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jiří Schneedorfler

**Rádio Svobodná Evropa: Vznik stanice a
počátky československé redakce**

Bakalářská práce

Praha 2015

Autor práce: **Jiří Schneedörfler**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Šafařík**

Rok obhajoby: **2015**

Bibliografický záznam

SCHNEEDÖRFLER, Jiří. *Rádio Svobodná Evropa: Počátky československé redakce*, Praha, 2015. 43 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Šafařík

Abstrakt

Práce pojednává o rozhlasové stanici Radio Svobodná Evropa se zaměřením na její československou redakci v časovém horizontu od ustavení Národního výboru pro svobodnou Evropu až po konec roku 1952, kdy odešel z postu programového ředitele československé redakce Pavel Tigrid. Rádio svobodná Evropa bylo založeno na základě rozhodnutí Národního výboru pro svobodnou Evropu, který podle oficiálního tvrzení vznikl jako důsledek iniciativy občanské společnosti, ale na jehož zakládání měla přímý podíl iniciativa Ministerstva zahraničí Spojených států. Dále práce pojednává výhradně o československé redakci této stanice, jejím vzniku, sídle, struktuře, zakladatelských osobnostech, programu a ohlasu na vysílání této stanice. Práce se podrobněji zabývá kompetenčním sporem mezi prvním ředitelem Ferdinandem Peroutkou a programovým ředitelem Pavlem Tigridem, který vyústil v Tigridův odchod.

Abstract

The work deals with the Czechoslovakian desk of the Radio Free Europe from the origin of the National Committee for Free Europe until the end of the year 1952 marked by the resignation of the program director Pavel Tigrid. Radio Free Europe was founded on the base of the decision of the National Committee for a Free Europe, which according to the official version emerged as result of initiative of civic society, but on its foundation participated directly the initiative of the U.S. State department. The work addresses exclusively the Czechoslovakian department of this broadcasting station, its origin, headquarters, structure, founders, program and its reception. The work looks in a more detailed way into the competence disagreement between the first director Ferdinand Peroutka and the program director Pavel Tigrid, which lead to Tigrids resignation.

Klíčová slova

Rádio svobodná Evropa – československá redakce, Národní výbor pro svobodnou Evropu, Ferdinand Peroutka, Pavel Tigrid, Rozhlasové vysílání – Československo,

Keywords

Radio Free Europe – Czechoslovak desk, National Comitee for Fre Europe, Ferdinand Peroutka, Pavel Tigrid, Radio Broadcasting – Czechoslovakia

Rozsah práce: 63 761 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15.5.2015

Jiří Schneidörfler

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Petru Šafaříkovi za kritické připomínky a trpělivost při vedení práce, a doc. PhDr. Jiřímu Vykoukalovi, CSc., za cenné rady při konzultacích bakalářského semináře.

**Institut mezinárodních studií
Projekt bakalářské práce**

Jméno:

Jiří Schneedorfler

E-mail:

Schneedorfler@gmail.com

Semestr:

Letní

Akademický rok:

2013/2014

Název práce:

Rádio Svobodná Evropa: Vznik stanice a počátky československé redakce.

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok)

Letní, 2014/2015

Vedoucí bakalářského semináře:

doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce (není povinné):

PhDr. Petr Šafaří

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Rádio Svobodná Evropa bylo důležitým elementem, který zprostředkoval občanům Československa nezencenzurované zprávy, ke kterým by jinak těžko získávali přístup. Zároveň nabízelo jedinečnou možnost, aby se na jednom místě shromáždilo velké množství významných osobností poválečného exilu, jako byl F. Peroutka, P. Tygrid, J. Čep a další.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Práce si klade za cíl zmapovat okolnosti vzniku Rádía Svobodná Evropa v USA a osobnosti, které byly u jejích počátků. Dále se práce hodlá zabývat Československou redakcí rádia, osobnostmi, které se podílely na jejím vzniku a tvorbě programu. Zároveň má práce v úmyslu zpracovat jakým způsobem probíhal reakce ze strany československých úřadů.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Rádio Svobodná Evropa byla instituce, která sehrála svou nezastutelnou ve Studené válce. Po úspěšném komunistickém převratu v Československu a uzavření Železné opony nad státy Střední a Východní Evropy se Svobodná Evropa věnovala suplování svobodné žurnalistiky. Exilové vysílání nabízelo především alternativu k domácím zprávám a komentáře dění v zemi. Vedle toho, ale také poukazovalo, že svět za hranicemi je jiný, než prezentovala oficiální místa. Zároveň bylo rádio i zdrojem svobodné kultury, zábavy a moderní hudby.

Rádio Svobodná Evropa bylo od počátku v hledáčku zájmu československých oficiálních míst. Státní bezpečnost vyvíjeli velké úsilí, při mapování činnosti rádia a ve snaze nasadit do řad rádia svého člověka. Od počátku byla na československém území zavedena síť rušiček, které měly zabránit, aby se vysílání rádia dostalo k posluchačům.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- JOHNSON** Ross A., Radio Free Europe and Radio Liberty. The CIA Years and Beyond. Stanford 2010
- JUNEK** Marek a kol., Svobodně! Rádio Svobodná Evropa 1951-2011. Radioservis, Praha, 2011
- PEROUTKOVÁ** Slávka (ed.), Ferdinand Peroutka, deníky, dopisy, vzpomínky. Nakladatelství LN 1995
- SEDLÁČEK** Karel, Volá Svobodná Evropa. Archa 90, Praha 1993
- TIGRID** Pavel, Politická emigrace v atomovém věku. Prostor Praha 1990.
- TIGRID** Pavel, Mně se nestýskalo. Rozhovor Pavla Kotyka. Gutenberg Praha 2010
- TOMÁŠ** František, Je sedm hodin středoevropského času. Postavy a příběhy ze začátků Svobodné Evropy. Mníchov 1990
- TOMEK** Prokop, "Objekt ALFA". Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. Sešity ÚDV č. 14, Praha 2006
- URBAN** George R., Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy. My War Within the Cold War. 1997
- USG** Officials Discuss Émigré Broadcasts to Eastern Europe [online]. Dostupné na WWW:
[<http://www.wilsoncentre.org>]

Podpis studenta a datum:

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

ÚVOD	2
1. VZNIK RFE	6
1.1 Americké podhoubí - Národní Výbor pro Svobodnou Evropu.....	6
1.2 Financování	10
1.3 Ustavení československé redakce a zakladatelské osobnosti.....	11
1.3.1 Ferdinand Peroutka	11
1.3.2 Pavel Tigrid	13
1.4 Struktura RFE	14
2. „ON AIR“	16
2.1 Zkušební vysílání.....	16
2.1.1 Program zkušebního vysílání.....	16
2.2 Změna ze zkušebního na normální provoz.....	18
2.3 Přehled programů vysílání RFE v jeho počátcích.....	18
2.4 Česko-slovenská otázka	20
2.5 Rozkol ve vedení RFE	22
3. OHLAS NA VYSÍLÁNÍ RFE	24
3.1 Reakce státní moci	24
3.1.1 Antipropaganda	24
3.1.2 Rušení.....	25
3.1.3 Diverzní akce	27
3.1.4 Poslechovost v Československu a zpětná vazba.....	28
3.1.4.1 Informace o pokrytí signálem a rušení	29
3.1.4.2 Požadavky na specifický druh vysílání	30
3.1.4.3 Popularita pořadů.....	30
3.1.4.4 Reakce představitelů komunistického režimu na zmínění ve vysílání RFE	30
30	
ZÁVĚR	32
SUMMARY	34
POUŽITÁ LITERATURA	36

Úvod

Rozhlasové vysílání Radia Svobodná Evropa (Radio Free Europe, dále jen RFE)¹ dávalo obyvatelům Československa alternativu k oficiálnímu výkladu současného dění, který předkládala československá prorežimní média, a upozorňovalo na existenci jiných hodnotových a myšlenkových systémů. Za pomoci osobností, jako byl jeho první ředitel Ferdinand Peroutka, odkazovala tato rozhlasová stanice na kontinuitu demokratické masarykovské tradice. Svou činností dávalo RFE najevo obyvatelům zemí za železnou oponou naději, že západní svět, kam by Československo mělo bezesporu patřit, na ně nezapomněl. Předpokládalo se také, že v nejbližší době se komunistický režim zdiskredituje a vyčerpá natolik, že opět dojde k nastolení demokratického zřízení a bude potřeba hledat nové a účastí na komunistickém zřízení nezkompromitované elity. Jedním ze zázemí, kde by bylo možné tyto elity hledat, by pak bylo i RFE.

Tato práce si klade za cíl zmapovat počátky vzniku projektu s názvem Rádio Svobodná Evropa se zaměřením na jeho československou redakci a bude se členit do tří tematických okruhů, které by chtěla obsáhnout.

Prvním je zázemí vzniku této stanice, tedy kdo stál u zrodu myšlenky na vybudování rozhlasové stanice, která bude vysílat jako tzv. „surrogate radio“, tedy náhradní rozhlas. Stanice totiž neměla pouze vysílat zprávy a informace propagandistického charakteru, ale zároveň měla i suplovat zdroj kulturních informací (pomocí rozhlasových her, četbou literatury zakázaných autorů), zprostředkovávat komunikaci mezi domovem a exilem (vzkazy exulantů, informace o činnosti exilu apod.) a jejím cílem bylo také vzdělávání obyvatelstva (rozhlasové kurzy zaměřené na různé sociální skupiny).

Zásadní pro provoz této stanice bylo její financování, které také v průběhu let vyvolávalo značné kontroverze, protože zatímco na začátku se veřejnosti tvrdilo, že RFE je soukromým filantropickým projektem význačných osobností americké společnosti a je financováno na základě dobrovolnických příspěvků v rámci projektu „Tažení za Svobodu“, bylo v průběhu let prokázáno, že stanice byla od počátku cíleným

¹ V práci jsem se rozhodl používat anglicko zkratku RFE = Radio Free Europe, oproti jeho českému překladu. Český překlad koresponduje spíše s pokračování rozhlasové stanice pod patronací Českého rozhlasu v devadesátých letech.

projektem americké vlády a jako takový byla z velké části financována z tajných zdrojů Ústřední zpravodajské služby (CIA).

Druhá část práce se věnuje činnosti československé redakce, zpracovává její ustavení a věnuje se osobnostem, které stály u jejího vzniku. Tato část také odpovídá na otázku, jaká byla struktura RFE, kdo ji řídil a kdo stál za vznikem programů vysílání. Československá redakce měla oproti ostatním národním redakcím určitá specifika, především stav, kdy v rámci jedné redakce spolupracovaly dvě národnosti.

Důležitá otázka, která zároveň i časově vymezuje rozsah této práce, tkví v tom, jak spolu vycházely newyorská a mnichovská sekce československé redakce a zda mezi redakcemi existovaly třecí plochy. Právě kompetenční spor mezi redakcemi, který se později zúžil na konflikt Peroutka vs. Tigríd, znamenal, že už dva roky po vzniku stanice z ní odešel její programový ředitel Pavel Tigríd. Práce se pokusí odhalit příčiny konfliktu a jeho důsledky.

Ve třetím oddílu se tato práce zabývá ohlasem, který stanice v počátečních letech svého vysílání měla v Československu. Ten existoval dvojitě: reakce československé státní moci a zpětná vazba, kterou získávala redakce převážně od uprchlíků.

Tématu československé redakce RFE se až donedávna věnovalo velmi málo studií. Počátkem devadesátých let vyšla krátká publicistická práce bývalého redaktora RFE Karla Sedláčka - *Volá Svobodná Evropa. Radio Free Europe. Radio Liberty*², která byla také na dlouho jediným zdrojem zabývajícím se československou redakcí jako celkem. Především slovenské stopě v RFE se ve své knize *Človek v sieťach*, vyšlé roku 2005, věnuje Jozef Špetko³. V práci je mnoho užitečných informací o vnitřních poměrech v RFE z pohledu dlouholetého pracovníka. Užitečná publikace, která se zaměřuje na československou redakci RFE z různých hledisek, je kolektivní monografie Marka Junka, jež vyšla k příležitosti šedesátiletého výročí vzniku RFE a nese název *Svobodně! Rádio Svobodná Evropa 1951-2011*.⁴ Nejkomplexnější dílo zpracovávající československou redakci RFE je práce Prokopa Tomka *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. Tomek zpracovává nejen historii redakce, ale také další činnosti RFE a reakce ze strany československé státní moci. Navíc jako jediný probádal i archiv Hooverova institutu, kde jsou uloženy interní

² SEDLÁČEK, Karel. *Volá Svobodná Evropa*. (Praha: Archa 90, 1993).

³ ŠPETKO, Jozef. *Človek v sieťach: slovenské slovo z rozhlasovej stanice Slobodná Európa*. (Bratislava: Kalligram, 2005)

dokumenty Československé redakce RFE, a mohl tak prezentovat i nové objevy, např. návrh programové skladby vytvořený Pavlem Tigridem.⁵

Redakci Svobodné Evropy se dostává pozornosti ještě ve vzpomínkové literatuře. Pod svým rozhlasovým pseudonymem František Tomáš vydal František Smrček dvě memoárové knihy, v nichž s nostalgií vzpomíná na počátky RFE.⁶

Z osobností počátku RFE se prozatím největší pozornost dostala prvnímu řediteli československé redakce - Ferdinandu Peroutkovi. Jeho poválečným osudy zpracoval Pavel Kosatík v knize s názvem *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938-1978)*⁷. Jedná se o jedinou ucelenou biografii, která nepředpojatě mapuje mimo jiné jeho roli jak ve Svobodné Evropě, tak Radě svobodného Československa. Podstatnou část svých pamětí s názvem *Třetí ženou svého muže* věnuje Peroutkovi jeho manželka Slávka Peroutková⁸, která se také podílela na uspořádání výběru Peroutkových deníkových záznamů, dopisů a vzpomínkových textů.⁹

Mužem číslo dvě byl v počátcích pro Svobodnou Evropu programový ředitel mnichovské sekce Pavel Tigríd. Jemu se literatura věnuje o trochu méně. Ke své činnosti v RFE se vyjadřuje sám ve své knize *Politická emigrace v atomovém věku*¹⁰ a také v knize rozhovorů s Petrem Kotykem *Mně se nestýskalo*¹¹. První biografická kniha o něm vyšla v roce 2013 z pera Pavla Kosatíka a nese název - *Tigríd, poprvé. Průvodce inteligentního muže ve dvacátém století*.¹² I v tomto případě se Pavlu Kosatíkovi podařilo velmi pečlivě a uceleně zpracovat zvolenou osobnost za použití zřejmě všech dostupných zdrojů. Biografické knihy, rozhovory a memoáry mi poslouží především k popisu těchto dvou mužů a také jejich konfliktu z roku 1952, který nakonec zapříčinil odchod Tigrída z pozice programového ředitele mnichovské pobočky.

⁴ JUNEK, M. a kol. *Svobodně! Radio Svobodná Evropa 1951-2011*. (Praha: Radioservis).

⁵ TOMEK, Prokop. *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*“ (doktorská disertace. Karlova Univerzita Praha. 2012)

⁶ TOMÁŠ, František: *Je sedm hodin středověkého času: postavy a příběhy ze začátků Svobodné Evropy*. (Praha: J. Kanzelsberger, 1991)., *Nadzdvihování tíže: z rozhlasové stanice Svobodná Evropa*. (Praha: Academia, 1995.)

⁷ KOSATÍK, Pavel. *Ferdinand Peroutka: pozdější život (1938-1978)*. (Praha: Mladá fronta, 2011)

⁸ PEROUTKOVÁ, Slávka. *Třetí ženou svého muže: třiatřicet let s Ferdinandem Peroutkou*. (Praha: Dokořán, 2005).

⁹ PEROUTKA, Ferdinand a PEROUTKOVÁ, Slávka, ed. *Ferdinand Peroutka: deníky, dopisy, vzpomínky*. (Praha: Lidové noviny, 1995).

¹⁰ TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. (Praha: Prostor, 1990)

¹¹ TIGRID, Pavel. *Mně se nestýskalo*. (Praha: Gutenberg, 2010)

¹² KOSATÍK, Pavel. *Tigríd, poprvé: průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století*. (Praha: Mladá fronta, 2013).

Důležitým souborem zdrojů, který se ovšem zabývá více Svobodnou Evropou jako celkem, a mapuje tak spíše její velké dějiny, jsou knihy zahraniční provenience. Je pozoruhodné, že se této tématice zpravidla věnovali její bývalí američtí vedoucí pracovníci. První v řadě je kniha Roberta Holta z roku 1958 *Radio Free Europe*¹³. Jedná se o vůbec první komplexní studii s tematikou RFE. S ohledem k době vzniku je část informací záměrně upravena (například podíl CIA na vzniku RFE a jejím dalším financování).

Někdejší zakladatel CBS News ve Spojených státech a v letech 1975-1978 také ředitel Radio Free Europe/Radio Liberty Sig Mickelson vydal roku 1983 knihu *Další hlas Ameriky*¹⁴, kde uceleně komentuje pozadí vzniku této rozhlasové stanice a její další vývoj, především po linii amerického vedení.

Nejvýraznější osobností věnující se RFE v posledních letech je její někdejší ředitel Ross Johnson. Pod jeho editorským dozorem vyšla kniha dokumentů *Cold war broadcasting: impact on the Soviet Union and Eastern Europe: a collection of studies and documents*¹⁵ a především jeho zatím poslední kniha *Radio Free Europe and Radio Liberty: The CIA Years and Beyond (Cold War International History Project)*.¹⁶ Za účelem vzniku této knihy byly také zpřístupněny interní materiály a memoranda Ministerstva zahraničí USA na stránky Wilson centre¹⁷. To nabízí digitalizovaný výběr archivních dokumentů z doby vznikající iniciativy k vytvoření rozhlasové stanice a v jejích počátcích.

Zajímavý a velmi obsáhlý digitalizovaný archiv je k dispozici v rámci instituce Archiv otevřené společnosti, jež má ve správě Středoevropská univerzita v Budapešti.¹⁸ Zde se nachází množství interních dokumentů RFE, analýzy a tiskové zprávy. V práci využijí především dokumenty informující o reakci na vysílání RFE v Československu hlavně z rozhovorů s uprchlíky.

¹³ HOLT Robert T, *Radio Free Europe*. (The University of Minnesota Press, Minneapolis 1958).

¹⁴ MICKELSON, Sig. *America's other voice: the story of Radio Free Europe and Radio Liberty*. (New York, NY: Praeger, 1983).

¹⁵ JOHNSON, A. Ross, ed. a PARTA, R. Eugene, ed. *Cold war broadcasting: impact on the Soviet Union and Eastern Europe: a collection of studies and documents*. (Budapest: Central European University Press, 2010)

¹⁶ JOHNSON, A. *Radio free Europe and Radio Liberty: the CIA years and beyond*. (Washington: Woodrow Wilson Centre Press, 2010)

¹⁷ <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/>

¹⁸ <http://www.osaarchivum.org/>

1. VZNIK RFE

V březnu 1947 prezident Harry Truman americkému Kongresu představil politiku obrany demokracie. Byla to konkrétněji formulovaná strategie stojící na principech zadržování komunismu. Spojené státy musely nahradit stávající britskou podporu v Turecku a Řecku. Tato politika obrany ovšem neměla znamenat snahu o přímé osvobození zemí, kde již byl svobodný parlamentní systém zlikvidován. Proti hroící komunistické expanzi se nabízely tři cesty: cesta ekonomická, vojenská a ideologická.¹⁹

Ekonomická podpora evropských států se uskutečnila v rámci Marshallova plánu, který se od roku 1947 stal úspěšným klíčem k nastartování ekonomiky podporovaných zemí.

Vznik Severoatlantické aliance (NATO) znamenal výraznou oporu Západu po stránce vojenské. Předpoklady k jejímu vzniku byly dány ve Spojených státech tzv. Vandenbergovou rezolucí pro sdružení s regionálními bezpečnostními strukturami z 11. června 1948. Při následných jednáních došlo ke shodě Spojených států, Kanady a představitelů tzv. Bruselské smlouvy o vytvoření jednotné Severoatlantické aliance, založené na bezpečnostních zárukách a vzájemných závazcích mezi Evropou a Severní Amerikou. Mocnosti Bruselské smlouvy²⁰, Spojené státy a Kanada přizvaly Dánsko, Island, Itálii, Norsko a Portugalsko, aby se staly účastníky tohoto procesu. Jednání vyvrcholila podpisem Washingtonské smlouvy v dubnu 1949.²¹

Kořeny třetí cesty, totiž kampaně na poli zápasu idejí, nejsou dnes tak zřetelné.

1.1 Americké podhoubí - Národní Výbor pro Svobodnou Evropu

Po ustavení lidových demokracií ve střední a části jihovýchodní Evropy a jejich postupném ovládnutí komunistickými stranami, které bylo završeno koncem roku 1948, existovala velmi legitimní obava na straně Spojených států, že by komunisté mohli získat silnou pozici i v dalších západních zemích. Jednalo se především o Itálii

¹⁹ TINDALL, George B a David E SHI. Dějiny USA. Vydání první. Praha: Lidové noviny, 1994. s.635-638.

²⁰ Bruselská smlouva vznikla v březnu 1948. Pakt byl projevem rozhodnutí pěti západoevropských států - Belgie, Francie, Lucemburska, Nizozemska a Spojeného království - vytvořit systém společné obrany a posílit vzájemné vztahy takovým způsobem, který by jim umožnil odolat ideologickému, politickému a vojenskému ohrožení jejich bezpečnosti. Zdroj: FIALA, Petr a PITROVÁ, Markéta. Evropská unie. (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009). s.47

²¹ TINDALL, SHI. s.639

a Francii, kde existovala silná podpora komunistickým stranám a kde se blížil termín parlamentních voleb.²²

Cílem Spojených států bylo převrátit podporu občanů od komunistů k jiné, demokratické a prozápadní straně. První parlamentní volby se konaly v Itálii. Zabránit vítězství komunistů v těchto zemích dostala za úkol Americká zpravodajská služba (CIA), která disponovala množstvím zkušených veteránů z řad zpravodajců a propagandistů ještě z dob války.²³ Vydařenou kampaní se to opravdu podařilo a v Itálii se chopili vlády křesťanští demokraté. Právě zkušenost a úspěch CIA v italských volbách vedl k rozvoji myšlenky na vybudování efektivního propagandistického nástroje, který by operoval přes hranice železné opony.²⁴

Poté, co se ve východním bloku komunistům postupně podařilo převzít vládu lidově demokratických režimů, vydávali se poražení nekomunisté z Albánie, Bulharska, Československa, Jugoslávie, Maďarska a Polska do exilu. Mnozí z nich s cílem pracovat pro svou zemi v zahraničí v duchu tradice odboje první i druhé světové války. Bylo nutné nějakým způsobem naložit s množstvím uprchlíků z těchto zemí, z nichž mnozí doma zastávali významné funkce a měli výborné informace o dění v zemi.²⁵

V dubnu 1948 bylo určeno z vládního výnosu George F. Kennana, že by bylo vhodné vytvořit výbor, jež by se zabíral způsobem, jak poskytnout těmto uprchlíkům podporu. Rada pro národní bezpečnost v souvislosti s Kennanovým doporučením nechala vzniknout Úřad pro strategickou koordinaci, dále OPC²⁶, v jehož čele stanul Frank Wiesner, právník z Princetonu, který za války sloužil jako zpravodajec v Německu a tou dobou (stejně jako Kennan) byl zaměstnancem Ministerstva zahraničí. Třetí osobností v této organizaci byl Allen Dulles, shodou okolností také právník vystudovaný v Princetonu a Wiesnerův kolega z války.²⁷ Dulles se věnoval sběru informací o komunistických praktikách prací v terénu. Objížděl uprchlické tábory

²² VYKOUKAL, Jiří, TEJCHMAN, Miroslav a LITERA, Bohuslav. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. (Praha: Libri, 2000). 245-246

²³ MICKELSON, Sig. *America's other voice: the story of Radio Free Europe and Radio Liberty*. (New York, NY: Praeger, 1983. 12-13

²⁴ Ibid.. 13

²⁵ <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114320>. George F. Kennan on Organizing Political Warfare," April 30, 1948, History and Public Policy Program Digital Archive. Dokumenty byly uvolněny z archivu CIA pro knihu A. Rosse Johnsona, *Radio Free Europe and Radio Liberty: The CIA Years and Beyond*. Woodrow Wilson Center Press and Stanford University Press 2011.

²⁶ Office Of Policy Coordination,

²⁷ JOHNSON, s.8

v Německu, Francii a na Britských ostrovech, aby komunikoval s osobnostmi uprchlími před komunisty na Západ.²⁸

Rada pro národní bezpečnost akceptovala Kennanův návrh a 26. srpna 1948 se uskutečnilo setkání zástupců CIA, Úřadu Státního tajemníka, tajemníka pro obranu a Úřadu pro strategickou koordinaci. Setkání si kladlo za cíl projednat zřízení „*demokratické filantropické organizace, jež by sponzorovala rozhlasové vysílání a další aktivity východoevropských²⁹ exulantů.*“³⁰

Úřady Spojených států ale nemohly a nechtěly vytvořit žádný projekt na oficiální bázi, který by podřýval oprávněnost režimů ve východní Evropě, protože oficiální americká politika tyto režimy uznala.

Vzešel tak nápad na vytvoření dobrovolnické a z charitativních peněz uspořádané organizace, která by s americkou vládou neměla na první pohled tolik společného. Za tímto účelem byl osloven Joseph C. Crew, americký diplomat a někdejší ambasador USA v Japonsku při útoku na Pearl Harbor, aby vytvořil skupinu významných amerických osobností, s níž by společně založili hnutí pověřené komunikací s emigranty.³¹ Projekt vzniku této organizace měl zázemí ve dvou rovinách. Jednu, která byla oficiální, zaštiťoval Joseph Crew a vybrané osobnosti veřejného života. Druhou rovinu zázemí měl projekt ve složkách Ministerstva zahraničí a CIA.

Zároveň se vznikem této organizace se měl ustanovit výbor cizojazyčných skupin v západní zóně Německa a poskytnout jim vybavení pro komunikaci s jejich domovskými zeměmi. Tato organizace měla uprchlickým skupinám v Německu zabezpečit finanční prostředky, radiové vybavení a některá tisková vybavení pro rozšiřování informací do jejich domovských zemí. Takové informace by pravděpodobně zahrnovaly zprávy o vývoji v každé zemi a pomáhaly by podkopávat režim daných zemí. Nabídka této příležitosti komunikovat s jejich vlastní měla sloužit jako katalyzátor při vytváření jednoty mezi v tehdejší době nejednotnými skupinami uprchlíků v západním Německu.³²

O několik měsíců později se 1. června 1949 v New Yorku ustavil Výbor pro Svobodnou Evropu³³ (v jehož předsednictvu zasedal jak Frank Wiesner, tak Allen

²⁸ MICKELSON, 17-18

²⁹ Pojem „východní Evropa“ neodpovídá geografickému určení, ale spíše termín, kterým byl obecně nazýván prostor na východ od železné opony a přebírá pod svou terminologií i oblast střední Evropy.

³⁰ TOMEK. 2012. s.22

³¹ Ibid. s.18

³² http://legacy.wilsoncenter.org/va2/docs/doc02_19480826.pdf, s.1-2

³³ National Comitee for Free Europe, dále NCFE

Dulles³⁴), který si vzal za úkol získat finanční prostředky a zorganizovat štáb pracovníků, aby bylo možné založit rozhlasovou stanicí obracející se na všechny podmaněné národy ve východní Evropě. Tuto myšlenku podporovaly všechny důležité organizace přistěhovalců v USA, osobnosti exilu, zásadní americké organizace a řada amerických osobností. Mezi nimi byli americký ministr zahraničních věcí Dean Acheson, významný publicista a diplomat George Kennan, publicista spoluzakladatel týdeníku Time C. D. Jackson, přední američtí odboráři Irwing Brown, George Meany a další nesčetní spisovatelé a novináři velkých jmen jako například Sydney Hook, James Burnham, John Steinbeck, Dos Passos, Eric Hofer. Na základní listině byla také jména významných politiků Demokratické a Republikánské strany jako John Foster Dules a Richard Nixon a jiní.³⁵

Schéma kompetencí mezi NCFE a OPC ze 4. října 1949 potvrzuje, že NCFE byl podřízen v otázce financí, politických směrnic a další pomoci americké vládě. Zároveň je zde ale stvrzeno, že NCFE byl v oblasti forem své činnosti nezávislý. Šlo tedy o propagandistickou a informační operaci v intencích CIA a americké vlády, ale nikoli o krycí podnik nějaké přímě špionážní akce.³⁶

Je nutné zmínit, že pro NCFE bylo rozhlasové vysílání jen jednou z několika aktivit, které měl v úmyslu vyvíjet, a tou dobou ještě nebylo zdaleka jasné jakou, že získá absolutní prioritu. Byly vytvořeny tři podvýbory v rámci NCFE, z nichž každý měl na starosti jinou agendu.

První ze tří vzniklých výkonných výborů v rámci NCFE se zaměřil na využití intelektuálních schopností emigrace. Zde například exiloví právníci zkoumali nově přijímanou legislativu evropských totalitních režimů. V pozdějších letech vznikla ve Štrasburku Univerzita Svobodné Evropy, kde se vzdělávali uprchlíci ze střední a východní Evropy, kteří by se pak mohli podílet na obnově ve svých osvobozených zemích.³⁷

Druhý výbor měl budovat a podporovat porozumění mezi exulanty. Jeho zájmem bylo budování účinných demokratických skupin nebo národních rad jednotlivých států v exilu. V prvních letech tak NCFE aktivně spolupracoval s Radou

³⁴ JOHNSON, s.11

³⁵ TOMÁŠ, František. *Je sedm hodin středověkého času: postavy a příběhy ze začátků Svobodné Evropy.* (Praha: J. Kanzelsberger, 1991). s.23

³⁶ TOMEK, 2012. s.23

³⁷ ŠPETKO. s.207-208

svobodného Československa a podporoval ji pravidelnou finanční dotací, která byla pro její fungování existenčně důležitá.³⁸

Třetí výbor, jež měl na starost newyorský bankéř Frank Altshul, obstarával ve své agendě vznik rozhlasové stanice, Radio Free Europe. Rádio Svobodná Evropa jako soukromý podnik řízený soukromými osobami mělo za úkol vysílat v duchu americké tradice svobody projevu, nezátížené limity, omezující například vysílání oficiální stanice Hlas Ameriky. (The Voice of America – VOA).³⁹

1.2 *Financování*

K financování tak ambiciózního projektu, jaký představoval NCFE a později RFE, bylo nutné získat velký zdroj peněz. Protože byla NCFE soukromou organizací vzniklou z občanské iniciativy, bylo nutné zabezpečit také její financování ze soukromých zdrojů.

Za účelem zisku finančních prostředků vzniklo roku 1949 sdružení pod názvem Tažení za svobodu (Crusade for Freedom) a jejím předsedou se stal generál Lucius Clay. V lednu 1950 odstartovalo Tažení za svobodu ve prospěch NCFE velkou celonárodní propagační a sbírkovou kampaň. Jejím symbolem se stal „Zvon svobody“⁴⁰, který v červenci 1776 ve Filadelfii oznamoval vyhlášení nezávislosti. Replika zvonu byla odlita v Londýně a pak putovala po celých Spojených státech amerických v rámci akce na podporu RFE. Na podporu RFE podepsalo Deklaraci svobody a následně finančně přispělo na 16 milionů občanů Spojených států.⁴¹ V čele kampaně stály mnohé veřejně známé osobnosti, mimo jiné se jednou z tváří kampaně roku 1951 stal i herec a budoucí americký prezident Ronald Reagan, který v krátkém televizním shotu nabádal občany k boji proti komunismu odesláním finančních prostředků na podporu RFE.⁴²

Na to, aby mohla zůstat celá organizace schopná provozu, prostředky z akcí Tažení za svobodu nestačily. Pravdou je, že značnou část nákladů pokrývaly zdroje z rozpočtu CIA. Pravda o financování provozu stanice z tajných fondů CIA začala prosakovat počátkem šedesátých let a vyvolávala ostré veřejné diskuse nad nevhodností takového počínání. Tématu se koncem šedesátých let ujal William Fulbright.

³⁸ RAŠKA, Francis D. *Opuštění bojovníci: historie Rady svobodného Československa: 1949-1961.* (Praha: Academia, 2009). s.53-55

³⁹ JOHNSON. s.12-13

⁴⁰ Zvon svobody byl i námětem pro znak RFE, který se udržel až do 2005, kdy jej vystřídal a planoucí pochodeň.

⁴¹ SEDLÁČEK. s.13

⁴² https://www.youtube.com/watch?v=qayE8Rhwc_8

K definitivnímu odloučení od příjmů ze strany CIA pak došlo roku 1972. Za účelem transparentnosti byl zřízen federální orgán – Board of International Broadcasting, který drží ve své správě financování RFE dodnes.⁴³

1.3 Ustavení československé redakce a zakladatelské osobnosti

Náboru vhodných zaměstnanců se věnovala i Rada Svobodného Československa. Na základě žádosti NCFE z 26. srpna 1949 Rada písemně oslovila řadu exulantů v USA i mimo jejich území. Kontaktovala povětšinou osobnosti, které si byly s Radou názorově blízké, tzv. zástupce demokratického exilu, a naopak vynechala zástupce pravicového nacionalistického exilu, a to jak českého, tak zejména slovenského. Exulantům byla nabídnuta práce v blíže nespecifikovaném projektu pod záštitou USA. Nejednalo se pouze o práci v rozhlase, ale předpokládalo se, že by měli být zaměstnáni i v rámci jiných výborů.⁴⁴

Od počátku roku 1950 se postupně tvořily pracovní týmy jednotlivých redakcí RFE. Jejich sídlem byla budova Empire State Building v New Yorku. Shodou příhodných okolností měl československý exil v počátcích této stanice hned dvě prvenství. Zahájil totiž první jak zkušební, tak i pravidelné rozhlasové vysílání. Hlavním důvodem byla rychlá adaptace a dobrá práce členů vznikající československé redakce v čele s jejím prvním ředitelem - Ferdinandem Peroutkou.

1.3.1 Ferdinand Peroutka

Zásadní osobností v začátcích československé redakce byl Ferdinand Peroutka (1895-1978). Pro vznikající projekt RFE symbolizovala jeho osobnost kontinuitu demokratického, masarykovského Československa. Peroutka získal v meziválečném období věhlas jako šéfredaktor časopisu Přítomnost a politický komentátor Lidových novin. Patřil do úzkého okruhu intelektuálů a osobností kultury, pátečníků, kteří se scházeli ve vile Karla Čapka. Po německé okupaci byl mezi prvními lidmi na seznamu Gestapa, kteří byli zatčeni, a celou válku strávil v koncentračním táboře Buchenwald.⁴⁵ O jeho pevných morálních zásadách svědčil i veřejně známý fakt, že mu Němci roku 1943 nabídli svobodu, pokud by se jako šéfredaktor ujal, tou dobou kolaborantského,

⁴³ ŠPETKO. s.211

⁴⁴ TOMEK. 2012. s.49

⁴⁵ KOSATÍK. 2011. s.20-27

týdeníku Přítomnost. Odmítl, a do konce války tak zůstal uvězněn.⁴⁶ Po válce vydával až do komunistického převratu Svobodné noviny, v nichž se nadále věnoval kritické novinářské práci. Krátce po únorovém puči unikl jistému zatčení svým dobrovolným odchodem do exilu.⁴⁷

První roky exilu prožil ve Francii a v Anglii. Zde se mu navzdory jeho zkušenostem a novinářskému renomé moc dobře nedařilo. Později se přesunul do Spojených států, kde se podílel na zakládání Rady svobodného Československa, jejíž přípravné plénum od února 1949 řídil. Stal se předsedou informační komise a byl také autorem Deklarace rady, zaslané vládám demokratických zemí.⁴⁸

Pro spolupráci s RFE byl osloven počátkem roku 1950 a již na první schůzce s vedením NCFE byl jmenován prvním ředitelem československé redakce rozhlasové stanice, která měla podle plánu zahájit zkušební vysílání do čtyř týdnů.⁴⁹ Americké vedení si s Peroutkou velmi dobře rozumělo, a byly tak položeny základy privilegovaného postavení československé redakce proti ostatním národním redakcím. Jeho texty v počátcích byly dokonce překládány do angličtiny a sloužily jako inspirace pro ostatní národní redakce. V dopisech svojí ženě Slávce píše, že se plánuje, „*zdali by nepřešel do ředitelství celé RFE a podílel se na plánování koncepce boje proti komunismu.*“⁵⁰ Také si jí postěžoval, že Čechoslováci jsou možná ještě s Jugoslávci jediní, kteří by byli schopni spustit vysílání.⁵¹

Za spolupracovníky v newyorské redakci si Peroutka vybral lidi, které z většiny znal jako publicistické a literární profesionály už z domova. Původní newyorskou redakci tvořilo podle povolání široké spektrum lidí: byl zde odborník na církevní právo a univerzitní profesor Vratislav Bušek, tiskový a nakladatelští manažeři Julius Firt a Rudolf Jílovský, spisovatelé Egon Hostovský a Zdeněk Němeček, oblíbený komik Jára Kohout, žurnalisté Ivan Herben, Lev Braun a Miloslav Kohák nebo někdejší slovenský politik a zemědělský odborník Martin Kvetko.⁵²

Ferdinand Peroutka působil jako ředitel Československé redakce Radia Svobodná Evropa do roku 1961, kdy odešel do penze. S RFE ale nadále spolupracoval

⁴⁶ Ibid. s.34-35

⁴⁷ Ibid. s.87-92.

⁴⁸ RAŠKA, Francis, D., *Činnost Ferdinanda Peroutky ve Spojených státech za studené války*. Acta Universitatis Carolinae. Studia territorialia. 2009. s.67

⁴⁹ KOSATÍK. 2011. s.138

⁵⁰ Ibid. s.140

⁵¹ Ibid. s.141

⁵² KOSATÍK. 2011. s.153

jako externista a psal pro ni pravidelné komentáře, které se vysílaly pravidelně každou neděli.

1.3.2 Pavel Tigríd

Pavel Tigríd (1917-2003) byl jediným už zkušeným rozhlasovým profesionálem v československém týmu. Za války odešel do Londýna, kde sloužil jako voják na trvalé dovolené v redakci BBC. Na rozdíl od ostatních odborníků a novinářů v exilu, kteří se s prací v rozhlase museli teprve seznámit, Tigrídova odbornost tkvěla právě v rozhlasové práci.⁵³

Po návratu z londýnského exilu působil jako šéfredaktor kritických týdeníků lidové strany - Vývoj a Obzory. V době komunistického převratu pobýval na reportážní cestě v americké okupační zóně, odkud se již nevrátil. V prvních měsících po únoru 1948 se podílel na pomoci uprchlíkům, než stanul v čele RFE.⁵⁴

Ke spolupráci v RFE jej získal v roce 1950 William Griffith, vlivný poradce Výboru pro Svobodnou Evropu. Nabídl mu funkci programového ředitele československé redakce RFE, která, tak jako celá stanice, ještě neexistovala a bylo třeba ji nejprve vytvořit. Během šesti měsíců dokázal dát dohromady ke stovce Čechů a Slováků, kteří navzdory tomu, že nikdo z nich neměl předchozí zkušenost s rozhlasovou žurnalistikou, působili dojemem rozhlasových profesionálů.⁵⁵

Tigrídovi se podařilo mimo jiné získat ke spolupráci mladé žurnalisty z exilového časopisu Skutečnost, jako byl Ladislav Čerych, Zdeněk Suda, Petr Hrubý nebo Petr Demetz. Je zajímavé, že již na rozhraní let 1947 a 1948 navázali tito tehdejší studenti filosofické fakulty kontakt s Ferdinandem Peroutkou s cílem vydávat nadstranický měsíčník zaměřený na mladé intelektuály. Jeho jméno „Skutečnost“ mělo odkazovat přímo na Peroutkovu žurnalistickou práci v Přítomnosti.⁵⁶ Později všichni pokračovali ve vědecké činnosti a z RFE odešli. Petr Demetz, později významný germanista, na počátky RFE vzpomínal takto:

„Všichni jsme se cítili důležitě, protože jsme dělali něco proti režimu doma. Nejzajímavější to myslím bylo před spuštěním vysílání, v dobách,

⁵³ TIGRID, Pavel. *Mně se nestýskalo*. (Praha: Gutenberg, 2010). s.19-20

⁵⁴ JUNEK. s.23

⁵⁵ KOSATÍK, Pavel. Tigríd, poprvé: průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století. (Praha: Mladá fronta, 2013). s.119

⁵⁶ KOSATÍK. 2011. 136. Peroutka jim dokonce poskytl finanční podporu. (Tamtéž)

*kdy jsme s Pavlem Tigridem scházeli po mnichovských hospodách a diskutovali o tom, jaké to bude. Byly to vysoce intelektuální, skutečně kvalitní diskuse. Po roce se ovšem ukázalo, že stanice uvízla v blátě staré stranické politiky, že se tam prezentují představitelé jednotlivých politických stran.*⁵⁷

Tigríd byl mladý a energický šéf, který přesně věděl, koho na jaký post hledá a jak takové lidi připravit na výkon jejich povolání. Objížděl uprchlické tábory, pořádal hlasové zkoušky a vymýšlel programový koncept vysílání. Mnohé jím navržené programy se udržely po celá padesátá léta a některé koncepty se úspěšně dožily listopadu 1989.

Je nutné dodat, že být zaměstnán ve Svobodné Evropě znamenalo pro emigranty zázemí dobře placené a jisté práce v době, kdy se Německo stále vzpomínalo z válečného období. Zaměstnanci v Mnichově měli navíc nárok na zařízený služební byt zdarma, a pokud pro ně nebyl k dispozici byt, pak na příplatek k platu, který (pokud nebydleli přímo v centru Mnichova, kde byly byty mnohem dražší) převyšoval cenu obvyklého nájemného.⁵⁸

1.4 Struktura RFE

Organizace RFE se v porovnání s jinými rozhlasovými stanicemi své doby vyznačovala několika specifickými rysy. Zvláštním způsobem v sobě totiž obsahovala princip horizontální vzájemné nezávislosti jednotlivých redakcí a zároveň vertikální propojení redakcí s vedením celé RFE.⁵⁹

Americký management tvořil zpočátku poměrně malý tým, který se v průběhu let výrazně rozšířil. Instituce měla dvě sídla, v New Yorku a Mnichově s tím, že Mnichov byl až do sloučení v roce 1976 podřízen New Yorku. V New Yorku sídlilo ředitelství celé RFE, oddělení politiky a plánování, oddělení hodnocení programů a oddělení pro styk s veřejností. Pod správu newyorské centrály spadala také administrativa inženýrského oddělení (technické zázemí vysílačů a programové ředitelství).

⁵⁷ HRUBÝ, Petr – KOSATÍ, Pavel – POUSTA Zdeněk: *Rozchod 1948: rozhovory s českými poúnorovými exulanty*. (Univerzita Karlova, Ústav dějin a Archiv Univerzity Karlovy, 2006). s.237

⁵⁸ ŠPETKO. s.237

⁵⁹ TOMEK. 2012. s.52

V Mnichově byla umístěna celá stanice v komplexu budov, původně konstruovaném jako nemocnice, v Anglických zahradách. Zde se nacházela kancelář ředitele pro Evropu, která dozorovala oddělení politického dohledu, oddělení analýzy poslechu či technického zázemí budovy a oddělení administrativy (personální, finanční, atp).⁶⁰

Technickou podporu zabezpečovali v New Yorku Američané a v Mnichově prakticky výhradně Němci.

V Anglických zahradách byly umístěny také národní redakce, které měly vždy dvě části, program a produkci. Původní plán počítal s tím, že v New Yorku bude sídlit programová část a v Mnichově produkční, nicméně tento model se neosvědčil, protože newyorští pracovníci byli od dění v Evropě příliš odtrženi. Informace odtud odcházely se zpožděním, toto rozdělení působilo těžkopádně a mělo nežádoucí vliv na aktuálnost vysílání. V okamžiku zahájení řádného vysílání tak již v Mnichově pracovala i provozní část vysílání.⁶¹

Programové oddělení mělo na starosti tvorbu programu a tvořilo vedení jednotlivých redakcí. V čele byl ředitel (director), zástupce ředitele (assistant director), v případě zastupování acting director. Československá redakce představovala výjimku v tom, že byla složena ze dvou národů, a proto zde existoval ještě institut spoluředitele (associated director), přičemž platilo pravidlo, že pokud byl ředitelem Čech, pak jeho zástupcem byl Slovák a naopak. Ředitelé nesli zodpovědnost nejen v personálních otázkách, ale i za programovou náplň. Denně předkládali managementu plán připravovaných programů.⁶² Součástí programového oddělení byli také starší redaktoři, redaktoři zpravodajství nebo výzkumní asistenti.⁶³

Produkce československého oddělení zaměstnávala hlasatele, hudebníky a herce. Byly jí podřízené také sekce výzkumu, sekce kontroly vysílacích podkladů a spisů, sekce vyhodnocování a monitoring. Dále sem také spadali reportéři v zastoupení pro Německo, Rakousko, Londýn a uprchlické tábory.⁶⁴

⁶⁰ HOLT. s.31

⁶¹ TOMEK. 2012. s.54

⁶² ŠPETKO. s.226

⁶³ TOMEK. 2012. s.55

⁶⁴ Ibid.

2. „ON AIR“

2.1 Zkušební vysílání

Termín zahájení zkušebního vysílání se několikrát posunul, až byl stanoven na americký státní svátek – Den nezávislosti, 4. července 1950. První programy se natáčely v newyorské redakci na magnetofonový pásek a záznamy pořadů letecky putovaly do Německa. Vysílání zabezpečoval krátkovlnný vysílač o výkonu 7,5kW „Barbara“, umístěný na nákladním automobilu na bývalé vojenské základně Lampertheim v Bavorsku poblíž československých hranic.⁶⁵

Vysílání RFE bylo poprvé zachyceno pracovníky československého státního monitoringu již ten den, tedy 4. července 1950 ve 21:07. Hlasatel slovensky oznamoval, že rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa vlastní a spravuje skupina amerických soukromých občanů, sdružených v Národním výboru pro Svobodnou Evropu.

„Jejich snahou je pomoci vám, občanům dobré vůle, kteří žijete v nesvobodě za železnou oponou. Budeme k vám hovořit svobodně, otevřeně jako svobodní lidé, kteří jsou přesvědčeni, že existuje jen jediný pevný základ míru - individuální svoboda a svoboda rozhodování o vlastním osudu. Američané a občané států východní Evropy se spojili, aby vám vysílali tyto rozhlasové programy.“⁶⁶

2.1.1 Program zkušebního vysílání

Základní změna proti programům všech dosavadních exilových stanic spočívala v tom, že místo krátkých, maximálně půlhodinových relací vysílaných obvykle v ranních či večerních hodinách se v Mnichově vyráběl každodenní programový blok, který pokrýval zpočátku jedenáct a brzy dokonce 16 hodin každý den.⁶⁷

Návrh vysílání programu vysílání, jak už bylo zmíněno, přinesl Pavel Tigríd, a to v prosinci 1950. Jednalo se o zásadní dokument, kterým Tigríd předurčil cíle stanice, která neměla jen agitovat, ale především tvořit alternativu k poslechu stanic

⁶⁵ Ibid. s.35

⁶⁶ Ibid. s. 35-36

⁶⁷ KOSATÍK. 2013. s.120

československých. Tigrid svůj koncept formuloval takto: „Cílem čs. programu RFE, vysílaného na středních vlnách osm a více hodin denně, bude informovat, vzdělávat, vychovávat a bavit. Politické a propagandistické názory by neměly být posluchači přímo vnucovány.“⁶⁸ Již samotnou existenci vysílačky tohoto druhu považoval Tigrid jako sám o sobě silný politický argument.

„Politický a propagandistický dynamit je, jak doufám, skryt ve většině programů, které se pokoušejí jen analyzovat komunistické metody a cíle a vyzdvihují lži komunistické propagandy, ale mají v úmyslu dát posluchači to, co mu komunistický režim dát nemůže: pravdivé informace, vzdělání a zábavu. Stanice by měla nechat konečné rozhodnutí a posouzení na něm.“⁶⁹

Základním přístupem, který si Tigrid odnesl už ze svojí práce v BBC, bylo, že stanice se nesmí obracet k masám, ale k jednotlivci. Tigrid a jeho tým se věnovali po dobu deseti dní pečlivému rozboru vysílání Československého rozhlasu s cílem detailní analýzy zvyklostí českého posluchače. Úmyslem bylo zaměřit se správnými programy na jednotlivé skupiny posluchačů. Zároveň nebylo žádoucí, aby se například důležité pořady RFE kryly s kvalitními pořady běžícími v Československu.⁷⁰

Studentský, ženský a dětský program byl navržen k vysílání v pozdním odpolední, kdy tvůrci přepokládali, že cílová skupina bude doma. Důležité politické komentáře, zprávy a rozborů politické a společenské situace byly naplánovány před osmou hodinou večerní a po desáté hodině večer, kdy se obyvatelé Československa vraceli z kin, divadel a schůzí. Při přípravě programu byl také kladen důraz na to, že každý program by měl mít svůj pevně stanovený den a hodinu vysílání a měl by se několikrát opakovat, aby si jej mohlo poslechnout co možná nejvíce posluchačů. Vysílání začínalo každý všední den v pět hodin ráno a končilo jednu hodinu po půlnoci. O víkendu byla vysílací doba o tři hodiny kratší, kdy se začínalo až v osm hodin ráno.⁷¹

⁶⁸ TOMEK. 2012. s.38

⁶⁹ Ibid. s.38-39

⁷⁰ Junek. s.75-76

⁷¹ Ibid. s.76

2.2 Změna ze zkušebního na normální provoz

Pravidelný provoz byl zahájen 1. května 1951 slavnostní ceremonií v dodnes významném mnichovském hotelu Bayerischer Hof. Nejprve v 10:00 požehnal středovlnnému vysílači Alexander Heidler, který byl později znám jako „otec Křišť'an“. Na slavnosti poté promluvil evropský zástupce Americké federace práce Irwing Brown a předseda Národního výboru pro Svobodnou Evropu C.D. Jackson, který při této příležitosti vyzdvihl roli exulantů v budování stanice a jmenovitě se obrátil k Čechoslovákům a jejich řediteli Ferdinandu Peroutkovi, když pronesl později legendární větu: „*Pane Peroutko, toto je nyní Vaše stanice!*“.⁷²

2.3 Přehled programů vysílání RFE v jeho počátcích

Cílem vysílání Rádía Svobodná Evropa nebylo, jak bylo uvedeno, agitovat, ale především nabízet alternativu k poslechu, tzv. „Surrogate radio“. Následuje výčet pořadů, které byly navrženy k vysílání v roce 1950. Mnohé z pořadů se nakonec mohly jmenovat jinak, ale výčet spíše poukazuje na škálu pořadů, ve které se vysílání RFE pohybovalo.⁷³

Hudební pořady - Light music, Hudba, kterou máte rádio, To nejlepší ze západní hudby, Just music, Lehká varietní hudba, Hudba na přání posluchačů, Komorní hudba, Lidová hudba, In the Mood.

Komentáře – Komentáře denního tisku, Jak poslouchat rádio, Fejeton, Nedělní úvaha

Zprávy a publicistika - Bulletin hlavních zpráv, Přehled uprchlického tisku, Zprávy pražského zpravodaje Svobodné Evropy, Přehled událostí týdne, Denní komentář, Diskuse u kulatého stolu, Přehled hlavních událostí a zprávy, Sport ve světě

Volnočasové - Hádankářský pořad, Dětský program

Zaměřené na užší skupiny - Zemědělský program, Dělnický program, Sokolský program, Program pro veřejné zaměstnance, Voláme členy KSČ, Voláme učitele, Ekonomický program, Pracující a demokraté, Ženský program

⁷² TOMEK. 2012. s.46

⁷³ Jedná se o členění autora textu na základě rozboru Zprávy o navrhovaném československém programu RFE Mnichov, předložené 13.12.1950 Pavlem Tigridem vedení RFE. Čerpáno z: TOMEK. 2012. s.39-46

Agitační - Demokracie v akci, ABC demokracie, Jak číst vaše noviny, Kdo je kdo ve zprávách, Jak nás vidí, Legie svobody, Berlínská liga proti nelidskosti, Evropské hnutí, Vzkazy, Historické vyučování, Komunismus v historické perspektivě, Reportáže s uprchlíky z Východu

Zábavní - Nedělní hra, Sobotní noční kabaret, Malé události ve Svobodné Evropě

Kulturní - Čtení ze zakázaných knih, Kniha týdne, Povídka týdne, Playlet, Autor týdne, Vot kultura, Evropa za temnotou

Výukové - Rozhlasová angličtina, Kapitoly z nedávné historie, Program mladých, Dětský program

Náboženské - Náboženský program, Bojující církve,

Životní styl - Věda a vynálezeectví, Život a cestování ve svobodném světě, Současné myšlení ve světě, Prominentní exulanti, Češi a Slováci na Západě,

Přehledové - To nejlepší z týdenního programu, Přehled programů,

Není cílem této práce věnovat se dopodrobna opravdu všem vysílaným pořadům. Tento nástin ukazuje na široké spektrum pořadů, které se RFE snažila postihnout. Přesto existovalo několik programů, které měly svůj zásadní vliv a na něž se zaměřovaly československé státní orgány více než na jiné. Vedle již zmiňovaného pořadu *Voláme komunistickou stranu* to byly především pořady *Vzkazy domovu* a *Rub a líc*.

Vzkazy domovu. Byly velice specifickým pořadem a také patřily k nejsledovanějším i z pozice Státní bezpečnosti, protože mnohé vzkazy působily jako šifry pro nějaké odbojové hnutí v Čechách.

Rub a líc – Josef Pejskar, který vysílal pod pseudonymem Jožka Pero, byl před válkou členem Národně socialistické strany, dokonce i vystudoval Ústřední dělnickou školu, kterou zřizovala právě tato strana. Po osvobození začal pracovat jako novinář pro Slovo národa a na Znojemsku se staral o obchody nakladatelství Melantrich. Jako novinář vystupoval velmi ostře proti komunistům, kteří proti němu také vznesli řadu trestních obvinění u soudu. Situace se pro Pejškara změnila po komunistickém převratu, kdy nejprve pomáhal lidem s ilegálním přechodem hranic do Rakouska, a poté, co se dozvěděl, že je na něho vydán zatykač, sám také uprchl za hranice. V lednu 1951 jej oslovil Ferdinand Peroutka ke spolupráci s mnichovskou RFE. Ve svém pořadu Rub

a líc kriticky komentoval zprávy z československého tisku a rozhlasu. Jeho pořad se vysílal každý den ve 23:00 a patřil k nejpoblárnějším. Jeho charakteristický styl se vyznačoval jednoduchým projevem, který nespadal do kategorie intelektuálních kritických analýz, tak jako v případě Ferdinanda Peroutky nebo i Pavla Tigrida.⁷⁴

2.4 Česko-slovenská otázka

Československá redakce nesla, jak uvedeno, proti ostatním národním redakcím jedno specifikum. Sdružovala totiž dvě národnosti a dva jazyky. Především ze strany některých Slováků zaznívala na adresu RFE kritika, že protěžuje benešovský „čechoslovakismus“. Jozef Špetko věnuje této otázce část své knihy a píše, že koncepce čechoslovakismu, jak ji lze chápat z dob Masaryka, tedy že „*existuje pouze jeden národ československý se dvěma větvemi a dvěma nářečím*“, rozhodně neměla v RFE místo. Pokud by se hovořilo o čechoslovakismu v RFE, pak pouze v případě, že platforma československé redakce sdružovala Čechy a Slovaky na principu politické a kulturní spolupráce, tedy na jakémisi federativním přístupu.⁷⁵

Tento koncept také většina Slováků československého desku respektovala. Přesto existovaly od samého začátku separatistické tendence některých Slováků, které zůstaly přítomny až do rozdělení Československa roku 1993.⁷⁶

Se slovenskou sekcí existoval personální problém od samého počátku, který ovšem není možné vidět jednostranně jako chybu Slováků. Obecně platilo, že Češi neměli pochopení pro slovenskou věc a odmítali v počátcích Slovákům vyjít vstříc. Pavel Tigríd se k tomu vyjádřil takto: „*Slovenská část vysílání byla horší, nebylo to jejich vinou, lépe řečeno nebyla horší, byla „slovenská“*. Hrozně moc katolického vysílání a tak dále. Všecko v pořádku, ale profesionální úroveň byla mizerná. Akceptoval jsem to, ale podle mě nebylo možno jít za čáru profesionality.“⁷⁷

Personální problém tkvěl v tom (a to po celou dobu vysílání RFE), že obecně bylo málo kompetentních Slováků schopných pracovat v rozhlasové stanici, a i z těch,

⁷⁴ SEDLÁČEK. s. 48-49

⁷⁵ ŠPETKO. 318

⁷⁶ FRIED – PREISSOVÁ, Zuzana. *Na vlnách BBC a Svobodné Evropy. Vzpomínky exilové redaktorky*. (Praha:Prostor. 2013). s.207-215. Autorka vzpomíná na osmdesátá léta, kdy stále v redakci často jako externisté ve výslužbě byli aktivní lidé, kteří měli luďáckou minulost nebo vazby na Tisův slovenský stát nebo byli aktivní ve SKS (Světový kongres Slováků), sdružení Slováků, kteří se aktivně zasazovali o osamostatnění Slovenska. Byli to lidé jako Ladislav Nižňanský, Jozef Šrámek, nebo katolický kněz Anton Hlinka, příbuzensky spjatý se zakladatelem ľudové strany Andrejem.

⁷⁷ TIGRID. 2010. s.20

kteří byli v exilu, se zapojilo do činnosti stanice velmi málo.⁷⁸ Mezi prvními zaměstnanci slovenského původu v RFE byli Ludovít Šebesta a Michal Múdry-Šebík v New Yorku a Karol Belák-Berger v Mnichově. Především Belák-Beregr měl podle představy Pavla Tigrida vybudovat plnohodnotnou sekci. To se mu ne tak úplně podařilo. Snažil se do RFE přilákat osobnosti z okruhu časopisu *Nová generácia*, ale nebyl úspěšný. Navíc musel čelit problému se snahou slovenských exilových organizací dosadit si do RFE svoje lidi. Separatistické tendence drželi především zástupci katolického (luďáckého) exilu reprezentovaného hlavně Jozefem Šrámkem a Imrichem Kružliakem.⁷⁹

Pořady se vysílaly česky, slovensky a některé byly i smíšené. Od konceptu smíšených pořadů se brzy upustilo, protože evokovaly myšlenku čechoslovakismu, kterou zejména slovenská část nechtěla akceptovat.

Bylo stanoveno, že slovenské pořady by měly vyplňovat třetinu vysílacího času, ale tento závazek se hlavně v počátcích nedařilo plnit. Z průzkumu v listopadu 1951 vyplynulo, že z 29 zaměstnanců RFE bylo pouze 5 Slováků a z více než 35 hodin mluveného slova v éteru týdně bylo pouhých sedm ve slovenštině.⁸⁰

Od samého vzniku vytvářeli někteří slovenští zaměstnanci memoranda, která byla předkládána americkému vedení v Mnichově a která požadovala rozdělení československého desku. První konflikt nastal již na podzim roku 1951, kdy jeden ze slovenských editorů odmítl možnost alternování českých a slovenských hlasů v jednom z programů. Pavel Tigrid reagoval na tlak Slováků prohlášením, že pokud by vedení přistoupilo na „katolické“ požadavky (podložené petiční akcí), Češi z RFE odstoupí. Vzniklou situaci řešil tehdejší šéf W. Griffith v prosinci 1951 vyhlášením nových zásad, podle kterých se *„československé vztahy měly řešit politikou decentralizace s ohledem na budoucí organizaci Československa, přičemž měl být zdůrazněn federalizační přístup nejen v Československu, ale v celém střeoevropském prostoru.“*⁸¹ Jinými slovy, s ohledem na vývoj vztahů mezi národnostmi v Československu, se bude vyvíjet i vztah národností v československé redakci.

⁷⁸ ŠPETKO. s.313

⁷⁹ JUNEK. s.61

⁸⁰ JUNEK. s.64

⁸¹ ŠPETKO. s.323

2.5 Rozkol ve vedení RFE

Záhy po vzniku začalo narůstat napětí mezi New Yorkem a Mnichovem, které vyústilo ve vážnou roztržku roku 1952. Kompetenční spor se zúžil na střet dvou nejvýraznějších novinářských osobností, Ferdinanda Peroutky a Pavla Tigrida. Problém spočíval v tom, že z hlediska subordinace byl New York nadřazen Mnichovu, ale záhy přestala být Peroutkova newyorská redakce schopná konkurovat aktuální publicistice mnichovských redaktorů, a její jedinou možností tak bylo rezignovat na aktuální kritiku a věnovat se psaní komentářů k nadčasovým tématům.⁸²

Řečeno slovy Pavla Tigrida: „V Mnichově jsme byli takřikajíc „u rotačky“ a zajímavé bylo, jak ti newyorští redaktori byli daleko, a jak rychle se odcizili. Amerika byla daleko, co si budeme povídat, a začali posílat programy, ne Peroutka, ale taky někdy, které prostě tady šly jasně vedle.“⁸³

V některých ohledech opravdu měla mnichovská redakce obrovskou výhodu, které nemohli v New Yorku konkurovat. V Mnichově byli schopni poslouchat československý rozhlas, hovořili s čerstvě dorazivšími uprchlíky a měli k dispozici také socialistický tisk. Rudé právo, které podle výpovědi Pavla Tigrida měli v Mnichově ještě tu noc, kdy vyšlo, protože je do redakce pravidelně zavážel zdroj z Československa půlnočním rychlíkem Praha – Mnichov.⁸⁴

V Mnichově se tak na pořady napsané v New Yourku koukalo s apriorním despektem. Tigrid zřejmě začal vidět v Peroutkově činnosti brzdu své práce. Sám sebe považoval za člověka, který mnichovskou redakci, jež byla pro fungování stanice klíčovou, vybudoval. Tigrid postupem času přestával o generaci staršího Peroutku uznávat, což donutilo Američany vzniklou situaci řešit. Celá situace dospěla do stádia, kdy byl Ferdinand Peroutka přinucen vedením RFE dojet do Mnichova, aby se stylem kdo s koho konflikt uvnitř redakce rozhodl.⁸⁵

Za Tigridem stála celá mnichovská redakce a měl i podporu Američanů. Rozhovory s oběma muži trvaly dva týdny. Tigrid předložil své požadavky v desetibodovém memorandu, kde se stavěl za požadavek, aby se celá redakce soustředila pouze v Mnichově, a ten se pokusil i podložit argumentací. Dokonce pro tento návrh získal i podporu maďarské a polské sekce. Hlavní chybu udělal Pavel Tigrid

⁸² KOSATÍK. 2013. s.123

⁸³ TIGRID. 2010. s.23

⁸⁴ Ibid. s.22

⁸⁵ KOSATÍK. 2013. 122

ve chvíli, kdy celý spor vyhrotil v duchu „buď já, nebo Peroutka“. Tím pobouřil americké vedení natolik, že odmítlo přijmout jeho desetibodový program změn, a 7. září souhlasili s jeho odstoupením.⁸⁶ Na celou situaci vzpomíná Ferdinand Peroutka takto:

„Tigríd měl všechno dokonale zorganizováno, Američany, Poláky i Maďary, celá zdejší americká administrativa stála fanaticky za ním, jako vzájemně se podporující gang, který se bojí, aby někdo nenahlédl do jejich kšeftíčků, neschopnosti a aby jim nekazil pohodlný život. Tigríd ale udělal velkou chybu, když to hnal přes dilema Peroutka nebo já – a tím to prohrál.“⁸⁷

Faktem je, že tento rozpor vedl k odchodu Pavla Tigrída z postu programového ředitele československého desku a na jeho místo byl dosazen Miloslav Kohák. Z jejich dalších osudů a vzpomínek je pak zřejmé, že Peroutka s Tigrídem, ačkoli se v dalším životě dokázali společensky stýkat, nikdy nedošli k nějakému smíření. Především Peroutka viděl celou situaci jako zradu, kterou Tigrídovi zazlíval po zbytek svého života.

⁸⁶ Ibid. 123

⁸⁷ PEROUTKA, Ferdinand a PEROUTKOVÁ, Slávka, ed. *Ferdinand Peroutka: deníky, dopisy, vzpomínky*. (Praha: Lidové noviny, 1995). s.164

3. OHLAS NA VYSÍLÁNÍ RFE

3.1 Reakce státní moci

O tom, že o vzniku rozhlasové stanice věděla komunistická moc zřejmě od samého počátku, svědčí mimo jiné i dopis Gustava Bareše Klementu Gottwaldovi z 16. února 1951, ve kterém jej informoval o pravděpodobném vzniku rozhlasové stanice, která by pod názvem „Svobodná Evropa“ měla vysílat od 1. dubna 1951 do Československa.⁸⁸

Prvním předpokladem pro vedení úspěšné reakce na činnost zahraničních rozhlasových stanic byl monitoring jejich vysílání. Ten měl na starost již od 13. června 1945 Český rozhlas, který vydával až do roku 1953 tajný „Zpravodajský přehled“. Od roku 1954 byla sledováním zahraničního vysílání pověřena také Česká tisková kancelář, jež tiskla doslovné přepisy a výtahy ve zvláštních bulletinech, které se vydávaly v omezeném počtu pro vybraný okruh stranických a státních funkcionářů.⁸⁹

Z reakcí státní moci v Československu na vysílání zahraničních rozhlasových stanic lze odvodit, že vztah k rozhlasovému vysílání byl jednoznačně záporný.

Existovalo několik způsobů, jak reagovala československá státní moc na toto vysílání. Na poli aktivní reakce snahou o pronikání do tzv. center ideologické diverze a zakládáním různých rozkladných operací uvnitř. Za tímto účelem se snažila Státní bezpečnost o umístění agenta uvnitř stanice. Zároveň za využití různých mediálních prostředků, jako byl rozhlas, denní tisk a později televize, se snažil režim reagovat kontrapropagandisticky na adresu RFE. Režim se pokoušel dosáhnout úspěchu také na poli mezinárodního práva a zamezit vysílání prostřednictvím mezinárodních organizací, kterými byl členem.⁹⁰

3.1.1 Antipropaganda

Reakce komunistické moci na poli mediálním nebyla ani tolik snahou o nějakou polemiku nebo soupeření idejí, jako snahou o diskreditaci emigrace a zesměšnění jejich protagonistů. Exulanti byli představováni jako amorální zrádci, placení z peněz imperialistů, v jejichž žoldu pracují. Režimní propaganda byla pojímána většinou jako

⁸⁸ TOMEK. 2012. 188

⁸⁹ Ibid. s.189-191

⁹⁰ JOHNSON, A. *Radio free Europe and Radio Liberty: the CIA years and beyond*. s.184

řada dílčích kampaní v reakci na různé události, např. exilová prohlášení v zahraničí, návraty reemigrantů či zahájení propagačních akcí. Kampaně se obvykle projeví jako série článků a komentářů v tisku, karikatury a některé události pokrývaly také filmové týdeníky. Nezřídka došlo k vydání knižních publikací. Zřejmě první publikací tohoto druhu je kniha z roku 1953 *Emigranti proti národu*.⁹¹ V ní jsou dohledatelná typická kliše:⁹²

„Americká výzvědná služba postavila do čela čs. sekce uvedené stanice věrného svého agenta, osvědčeného bojovníka za zájmy kapitalistů, starého nepřítele pracujících naší země, Ferdinanda Peroutku. A jemu k ruce byl přidělen zkrachovalý bojovník Pavel Tigrid (...) Tigrid je americkým pouťovým vyvolavačem nejspodnější kvality. Vyzývá k vraždám, lupičství a ničení, hlásá teror a banditismus.“⁹³

Argument, kterému historie musí zpětně dát za pravdu, je ten, že RFE byla zřízena za pomoci CIA. V tomto ohledu vychází československá strana z předpokladu, který se opravdu potvrdí. Komentují zde postavu C. D. Jacksona, jako zakladatele RFE, o němž píše, že byl šéfem psychologického oddělení evropského velení americké armády a „přítelem generála Eisenhowera“.⁹⁴

Vedle aktivního způsobu reakce komunistické moci na vysílání RFE existoval také pasivní, obranný. Zejména se jednalo o znemožnění přijímat signál na území země za pomoci technického rušení signálu a vedle toho také izolací země před korespondenčními, telefonickými a osobními styky se zahraničím.⁹⁵

3.1.2 Rušení

Nejznámějším a nejběžnějším projevem boje komunistického režimu proti zahraničnímu vysílání se stalo rušení, tím tedy bylo dáno jasně najevo, že veškeré

⁹¹ SUCHÝ, Čestmír, HOCHMAN, Jiří a BREJCHOVÁ, Jiřina. *Emigranti proti národu*.

⁹² TOMEK, Prokop. Propaganda a Rádio Svobodná Evropa v padesátých letech. In. PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Informační boj o Československo/v Československu (1945-1989)*. (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014). 102-103

⁹³ SUCHÝ, Čestmír, HOCHMAN, Jiří a BREJCHOVÁ, Jiřina. *Emigranti proti národu*. 112 a 138

⁹⁴ SUCHÝ, Čestmír, HOCHMAN, Jiří a BREJCHOVÁ, Jiřina. *Emigranti proti národu*. 111

⁹⁵ JOHNSON, s.185

vysílání bylo apriorně považováno za závadné, aniž by bylo nutné jej podrobit zkoumání.

První úvahy o zřízení rušiček pro Československo byly zaznamenány již v červenci 1949 v souvislosti s vysíláním Rádia Vatikán. V té době ale odborníci usoudili, že by vytvoření podobné sítě bylo příliš nákladné, ba dokonce možná technicky nerealizovatelné. Prokop Tomek cituje jeden z interních dokumentů ministerstva národní obrany. V tomtéž dokumentu se zmiňuje také varianta zabavení veškerých rozhlasových přijímačů obyvatelstvu, které by byly nahrazeny přijímači státního rozhlasu po drátě.⁹⁶

K zabavování rozhlasových přijímačů obyvatelstvu sice nedošlo, zato ale bylo o několik let později rozhodnuto, že bude zřízena síť rušiček. Impulsem pro toto rozhodnutí bylo zahájení zkušebního vysílání československé redakce Rádia Svobodná Evropa v červenci 1950. Vysílání vyvolalo jednoznačnou reakci nejen československých úřadů, ale i z okolních států.

Ve dnech 2. až 12. listopadu 1950 se uskutečnila porada zástupců bezpečnostních složek Československa, Maďarska a Polska ve věci společného rušení tzv. nepřátelského vysílání. Vzhledem k vlastnostem šíření krátkovlnného vysílání bylo totiž nutné účinně rušit vysílání na větší vzdálenost. Výsledkem bylo, že si Sovětský svaz spolu s Bulharskem, Československem, Maďarskem, Polskem a Rumunskem rušily zahraniční vysílání navzájem. Zřejmě šlo také o první vícestranný bezpečnostní projekt mezi novými spojenci, který začal být aktivní až od roku 1952.⁹⁷

Současně s dojednáváním rušení na krátkých vlnách probíhal v Československu vývoj systému lokálních rušiček na domácím území. Jednalo se zejména o rušičky na středních a dlouhých vlnách. Pro tuto činnost se záhy ujalo označení „radiová obrana“ nebo také „radioobrana“. Zpočátku se na realizaci projektu podíleli odborníci z Ministerstva národní obrany a část vysílačů a obsluhy patřila Ministerstvu spojů, hlavní slovo ale mělo Ministerstvo národní bezpečnosti, od podzimu roku 1953 Ministerstvo vnitra.⁹⁸

⁹⁶ TOMEK. 2012. 195

⁹⁷ JUNEK. s.178

⁹⁸ TOMEK. 2012. s.196

Přestože nelze přesně stanovit, kdy přesně byla spuštěna první rušička, bylo tomu v průběhu roku 1952 a nastavený systém fungoval téměř beze změny až do ukončení provozu rušiček v listopadu 1988.⁹⁹

Vzhledem k finanční nákladnosti projektu rušiček a limitovaným technickým možnostem se zaměřili projektanti systému rušiček především na oblasti velkých měst a městských aglomerací.

RFE bylo proti rušičkám fakticky bezmocné. Jediný způsob jak proti vzniklému stavu bojovat, bylo zesilování výkonu vysílačů. Jednotlivé redakce operovaly s možností problematického přenosu signálu k posluchačům a byl tomu přizpůsoben jak program (jednotlivé pořady se opakovaly), tak způsob frázování hlasatelů, kteří mluvili pomalu a s důrazem na zřetelnost.

3.1.3 Diverzní akce

Protože Státní bezpečnost klasifikovala RFE jako „expozituru CIA a idiocentrum“, věnovala se v počátcích této problematice především kontrarozvědka, která k získávání zpráv využívala zejména část své agenturní sítě. Ta byla tvořena hlavně příhraničními agenty – uprchlíky z Československa, kteří se nechali v uprchlických táborech získat ke spolupráci s StB.¹⁰⁰

Státní bezpečnost vedla na rozhlasovou stanici Radio Svobodná Evropa několik svazků. Základní a nejrozsáhlejší svazek nesl krycí název „ALPHA“ a byl založen 29. dubna 1953 pod názvem „Vysílač Svobodná Evropa Mnichov“. Z jeho obsahu je možné vyčíst, že v prvních letech byly rozhodujícím zdrojem informací nikoli zprávy tajných spolupracovníků, nýbrž převážně výsledky osob, které s RFE přišly do styku a různým způsobem se dostaly „do rukou Státní bezpečnosti“. Byli to buď lidé zatčení Státní bezpečností při plnění zpravodajských úkolů, osoby unesené z území cizích států nebo tzv. navrátilci – uprchlíci.¹⁰¹

Přestože tato práce se zabývá především počátečním obdobím RFE a jeho Československé redakce, které jsem záměrně ohraničil odchodem jejího prvního

⁹⁹ Za povšimnutí stojí, že Československo spolu s Bulharskem, byly jediné sovětské satelity, které (s výjimkou krátkého období Pražského jara, kdy bylo rušení zastaveno) udržovaly nákladný provoz rušiček až téměř do pádu režimu. Polsko zastavilo rušení v roce 1956, Rumunsko roku 1963 a o rok později také Maďarsko. Sovětský svaz rušil signál RFE i Radia Liberty až do rozpadu SSSR.

¹⁰⁰ TOMEK, Prokop. *Objekt ALFA: československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006.) s.21

¹⁰¹ Ibid. 38

programového ředitele Pavla Tigrida koncem roku 1952, v případě zájmu StB o RFE posunu záměrně horizont bádání hlouběji do poloviny padesátých let.

K 4. říjnu 1955 existovala ve výpisu tajných spolupracovníků pouze čtyři jména. Z nich se pouze jednomu opravdu podařilo získat zaměstnání v Radiu Svobodná Evropa. Jednalo se o agenta s krycím jménem JÁCHYM – Oldřicha Lauříma. Lauřím byl v roce 1949 vyloučen z vysokoškolských studií a roku 1950 odsouzen na deset let vězení za organizaci převádění osob přes hranice a černý obchod. Při výkonu trestu v Jáchymovských dolech se mu podařilo v červenci 1951 uprchnout za pomoci jednoho z dozorců, ale byl znovu dopaden. V průběhu dalšího výkonu trestu byl v září 1953 naverbován jako tajný spolupracovník StB. Díky tomu byl převezen do Valdic, odkud mu byl umožněn útěk v červenci 1954.¹⁰²

Lauřimovi se podařilo proniknout (získat zaměstnání) do RFE roku 1955 jako zřejmě prvním agentovi. Ve Svobodné Evropě pracoval nejdříve jako písař a od roku 1957 jako zaměstnanec monitoringu. Do ledna 1961, kdy z vlastní iniciativy přerušil spojení, s ním uskutečnili zaměstnanci StB na 50 schůzek, při nichž mu bylo vyplaceno 22800 DM, 4200 ATS a na vkladní knížku v ČSR vloženo 3939 Kčs.¹⁰³

Pro Státní bezpečnost přinesl za dobu spolupráce řadu interních dokumentů RSE, detailních popisů objektu a charakteristik spoluzaměstnanců. Na druhou stranu jen částečně vykonal akci ZÁPACH, když rozmístil ampule s páchnoucí směsí po budově, ale odmítl provést akci PANENKA (v kantýně RFE měla být vyměněna sůl za jedovatý atropin) a akci BOROVICE (destrukční akce uvnitř RFE). Ze zápisů dále vyplývá, že není vyloučeno řízení agenta cizí zpravodajskou službou proti StB.¹⁰⁴

3.1.4 Poslechovost v Československu a zpětná vazba

Jak již zmíněno, bylo budování redakce obtížné, nejen proto, že většina personálu neměla předchozí zkušenosti s prací v rozhlase, ale také proto, že k vysílání stanice nemohli získávat standardní zpětnou vazbu. Z Československa získávala redakce jen minimální ohlas. Jak vzpomíná Pavel Tigrid: „*Neměli jsme možnost se opřít ani o dopisy ani o telefonáty, kdo by si nám do Mnichova také troufal volat? Leda anonymové nebo fízlové. Vysílali jsme do prázdna, temnot, strefovali jsme se.*“¹⁰⁵ Jedním z mála způsobů, jak získávat ohlas na vysílání RFE byly rozhovory s emigranty

¹⁰² Ibid. s.39-40

¹⁰³ Ibid. s.40

¹⁰⁴ Ibid. s.41

v uprchlických táborech. Lze ovšem pochybovat o tom, do jaké míry byly tyto informace důvěryhodné. Emigranti byli většinou v náročné finanční situaci a rozhovor pro RFE byl placená služba. Je proto možné, že uprchlíci mohli mít tendenci snažit se zavděčit RFE pozitivními ohlasy. Opět ze vzpomínek Pavla Tigrida lze vyvodit, že ani redaktoři tyto informace rozhodně nepovažovali za absolutně důvěryhodné. „*Upřímně, emigranti dostali nějakou marku za to, že s redaktorem pohovořili o působení vysílání doma, načež my jsme padesát procent odečetli, jak jsme báječní a šikovní, ale stejně jsme líčení dopadu vysílání doma moc nevěřili.*“¹⁰⁶

Přesto je zajímavé porovnávat, jak vypadala reflexe vysílání RFE z pozice uprchlíků. Ve fondech Archivu otevřené společnosti, jež má ve správě univerzita v Budapešti, se nachází řada dokumentů vyhodnocujících materiál z rozhovorů s uprchlíky. V dokumentech se vedle výpovědí uprchlíků také nachází krátký popis osoby uprchlíka, který uvádí věk, místo bydliště v Československu a zaměstnání, nikde ovšem není uvedeno jméno. Každý dokument také obsahuje hodnotící komentář, kde se velmi stručně vyjadřuje k důvěryhodnosti informace v souvislosti k ostatním výpovědím, a pokud se uprchlík vyjadřuje k nějaké konkrétní informaci, již stanice odvysílala, tak je zde také odkaz na datum a daný pořad. Při prozkoumání materiálů z období let 1951 – 1952 lze objevit určité podobnosti v daných materiálech, které svědčí o cíleném dotazování ze strany tazatelů a o systematizování výpovědí uprchlíků. Výpovědi uprchlíků lze podle toho rozčlenit do několika tematických okruhů.

3.1.4.1 Informace o pokrytí signálem a rušení

Jedná se o soubor informací, který obsahuje jak informace o rušení signálu, časy, kdy je signál rušen více a kdy naopak je vysílání RFE rozumět dobře. Pro informovanost sloužil i fakt, že různí respondenti byli z různých částí republiky, a mohli proto nabídnout širší povědomí o pokrytí rušičkami. „*Poslouchali jsme Svobodnou Evropu 2. května 1951 v podvečer na Starém městě v Praze na šestilampovém přijímači. Poslech byl dobrý, místy rušen slabě.*“¹⁰⁷

¹⁰⁵ TIGRID. 2010. s.22-23

¹⁰⁶ Ibid. 22

¹⁰⁷ "Item No 593", 7 June 1951; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: General Records: Information Items; Open Society Archives at Central European University, Budapest. Online. Dostupné z: <http://www.osaarchivum.org/>

3.1.4.2 Požadavky na specifický druh vysílání

Jednalo se o vzkazy a požadavky uprchlíků, kteří upozorňovali na poptávku doma po určitém druhu vysílání, jako bylo katolické vysílání, vysílání pro skauty či více zábavních pořadů. „*Skauti na Brněnsku si přejí, aby „Svobodná Evropa“ vysílala ve větším počtu Skautské hlídky. Jednu již poslouchali a vzbudila v nich velké nadšení. Rádi bychom pokračovali ve skautském výcviku, alespoň posloucháním těchto hlídek.*“¹⁰⁸

Vedle toho také existovaly požadavky na informaci, kudy se dají přecházet hranice, jaké stanovisko zaujímá exil k palčivým otázkám v Československu (např. přiděly potravinových lístků, zvyšování cen apod.) nebo co se děje s uprchlíky poté, co překročí úspěšně hranice.¹⁰⁹

3.1.4.3 Popularita pořadů

Některé pořady, jako například Vzkazy domovu nebo Voláme komunistickou stranu, byly v reakcích na vysílání zmiňovány častěji. Vedle toho byl několikrát pozitivně kvitován fakt, že RFE reaguje velmi rychle na události v Československu. Překvapenost z pohotové reakce RFE se odráží například v tomto příspěvku: „*Koncem března t.r. způsobilo na Čáslavsku velký rozruch, že RFE hlásilo výsledky čáslavského procesu o půl dne dříve než je ohlásil československý komunistický rozhlas.*“¹¹⁰

3.1.4.4 Reakce představitelů komunistického režimu na zmínění ve vysílání RFE

Zřejmě nejatraktivnější a nejzajímavější je soubor ohlasů, které reflektují vliv zmínění jmen komunistických funkcionářů, hlídačů ve věznicích a jiných osob aktivně zapojených do „budování socialismu“. Jednalo se obvykle o popis typu: „*Vyhlašování dozorců, kteří se špatně chovají k vězňům v pracovních táborech v relaci „Víme o vás“*“,

¹⁰⁸ "Item No 10434. Brono Boy-Scouts eager to hearspecial scouting program from R.F.E.", 3 November 1951; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: General Records: Information Items; Open Society Archives at Central European University, Budapest. Online. Dostupné z: <http://www.osaarchivum.org/>

¹⁰⁹ "Item No 1327/52.", 10 October 1952; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: General Records: Information Items; Open Society Archives at Central European University, Budapest. Online. Dostupné z: <http://www.osaarchivum.org/>

¹¹⁰ "Item No 858.", 18 June 1951; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: General Records: Information Items; Open Society Archives at Central European University, Budapest. Online. Dostupné z: <http://www.osaarchivum.org/>

způsobuje, že si dozorci své chování navzájem vyčítají a někteří po věznicích vyžadují písemné potvrzení o tom, že oni se chovají slušně. ¹¹¹.

Z tematických okruhů obsažených v dokumentech lze vyvodit, že tazatele zajímal hlavně rozsah pokrytí Československa signálem RFE, technické parametry přístroje a frekvence, na nichž byl signál RFE přijímán, rozsah rušení a jeho časové rozvržení ve dni, popularita poslouchaných pořadů, kritika a požadavky posluchačů a reakce v Československu na vysílání RFE.

¹¹¹ "Item No 8590.", 8 October 1951; Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute: General Records: Information Items; Open Society Archives at Central European University, Budapest. Online. Dostupné z: <http://www.osaarchivum.org/>

Závěr

Na předchozích stranách jsem se pokusil zmapovat počátky rozhlasové stanice Svobodná Evropa se zaměřením na její československou redakci. Při hledání odpovědi na otázku, kdo stál u zrodu Projektu Svobodná Evropa, jsem poukázal na fakt, že ačkoli oficiální informace Svobodné Evropy dlouho tvrdily, že RFE je projektem založeným na základě občanské iniciativy významných osobností americké společnosti, opíral se projekt ve skutečnosti o silné zázemí na vládní úrovni pod záštitou Ministerstva zahraničí a prvotní myšlenka zrodu stanice vznikla právě tam. Úřad pro strategickou koordinaci, který vznikl na doporučení George Kennana, měl zásadní vliv při prvních krocích směrem k založení Národního výboru pro Svobodnou Evropu (zakladatele úřadu Allen Dulles a Frank Wiesner byli zároveň členové správní rady NCFE), tedy orgánu, v jehož intencích byla založena rozhlasová stanice RFE. Jak dokládá např. schéma kompetencí mezi NCFE a OPC ze 4. října 1949, byl sice Národní výbor pro Svobodnou Evropu podřízen v otázce financí, politických směrnic a další pomoci americké vládě, ale zároveň byl v oblasti svých činností nezávislý.

Financování Svobodné Evropy byla jedna z nejproblematictějších otázek stran fungování RFE, pro rozpor oficiálního tvrzení o financování stanice pouze ze soukromých příspěvků a faktu, že provoz stanice je hrazen především prostřednictvím tajných fondů CIA.

Přesto stanici nelze považovat za pouhou „prodlouženou ruku“ nebo „hlásnou troubu americké vlády“, jak se ji snažila zdiskreditovat československá reakce. Předložená práce prokazuje, že iniciativa založení stanice vznikla sice na úrovni Ministerstva zahraničí a vedení stanice zůstalo po celou dobu vysílání v rukou Američanů, ale tvorba programů a způsob vysílání závisel pouze na vedení jednotlivých redakcí, jak dokládá například návrh vysílacího programu Pavla Tigrida.

Československá redakce Svobodné Evropy prokázala v počátcích schopnost se velmi rychle naučit rozhlasovému řemeslu, a díky tomu byl československý „desk“, jak se redakci také říkalo, první, který spouštěl jak zkušební, tak běžný provoz vysílání. Zásadní roli v tomto procesu ovšem sehrály dvě osobnosti – ředitel československé redakce Ferdinand Peroutka, sídlící v New Yorku, a programový ředitel Pavel Tigríd, který měl na starosti mnichovskou pobočku. Každý z mužů měl v procesu zakládání

svou nezaměnitelnou roli – Peroutka, jako respektovaná osobnost meziválečné žurnalistiky, ale i svým vystupováním, díky němuž dokázal získat respekt amerického vedení, což mělo obrovský vliv pro podporu československé sekce RFE. Pavel Tigríd zase zvládl velmi čile zorganizovat programovou část redakce a naučit své kolegy, jak by měla vypadat žurnalistická práce v médiu typu rozhlas. V důsledku ale vyvstal právě mezi newyorskou a mnichovskou redakcí kompetenční konflikt, který vyústil v osobní konfrontaci mezi Peroutkou a Tigrídem, z níž vyšel vítězně Ferdinand Peroutka a Pavel Tigríd z redakce odešel.

Jak bylo představeno v závěrečné části práce, setkávalo se RFE se dvěma druhy ohlasů na své působení v Československu. Prvním byla reakce státní moci v Československu, jež existovala v zásadě trojí – formou diverzních akcí, antipropagandou a rušením signálu RFE.

Ohlasem na vysílání, který měl pro Svobodnou Evropu zásadní relevanci, byla zpětná vazba od uprchlíků. Jak jsem se pokusil rozvést v poslední části této práce, existovalo schéma otázek, na které byli uprchlíci dotazováni. Hlavní zájem v tomto ohledu cílil na pokrytí Československa signálem RFE a rozsah jeho rušení, dále byli respondenti dotazováni na popularitu pořadů Svobodné Evropy za hranicemi, specifické požadavky obyvatel Československa na vysílání RFE a dopad vysílání RFE na obyvatelstvo Československa.

Rádio Svobodná Evropa zůstalo až do pádu komunismu jednou z nejvýznamnějších exulantských organizací, a přestože prodělalo v průběhu let mnohé změny, základy položené v jejím počátečním období přetrvaly.

Summary

The submitted work deals with the theme of the broadcasting station Radio Free Europe focusing on the Czechoslovakian department, which first started broadcasting within the whole organization. As the title reveals, the work addresses only the beginning phase of the broadcasting station, the circumstances of its origin, its structure and the founding of the Czechoslovakian department. The work is divided in three thematic parts.

The first part follows the circumstances of the origin of the broadcasting station. The government act presented by George Kennan, provoked in August 1948 a meeting of representatives of the CIA, U.S. Secretary of state, Defense secretary and of the Office of policy coordination, result of which was the plan for founding of an organization supporting the refugees from the block of the eastern countries. The organization was named National Committee for a Free Europe. The committee safeguarded as part of its agenda also the creation of the broadcasting station Radio Free Europe. Basic necessity was securing the finances for the operation of the broadcasting station. For this aim the collection campaign "Crusade for Freedom" was launched to gain financial support across United States. The campaign didn't bring in sufficient support to cover the operation of the station, which was paid by the secret funds of CIA.

Czechoslovakian service was the first which started broadcasting. Crucial roles in the formation of the editorial board played two personalities – the director of Czechoslovakian department Ferdinand Peroutka, based in New York and the program director Pavel Tigrid, who was in charge of the Munich subsidiary. Each one of the two men had his role in the process of foundation. Peroutka being respected personality of the interwar journalism representing the continuity of the democratic Czechoslovakia of Masaryk. Pavel Tigrid organizing the program part of the department teaching his colleagues journalistic works in the radio. Disagreements between Peroutka and Tigrid grew up during 1952 in confrontation and subsequent resignation of the chief of the Munich subsidiary Pavel Tigrid.

Final part of the work deals with the reflection of the broadcast of Radio Free Europe in Czechoslovakia from the point of view of the communist state and the exiles. The communist state's answer to the creation of the Radio Free Europe was the

installation of devices for signal shielding, campaigns in the newspapers and the Czechoslovakian Radio, and sabotage actions aimed to disrupt the service of the station.

The analysis of the statements made by the exiled persons was the only way how to gain feedback to the broadcast, address the popularity of the programs and the needs of the listeners as well as the range of shielding of the signal in Czechoslovakia. The final part analysis the archive sources comprising statements of the exiled people from the years 1951 and 1952.

Použitá literatura

Prameny a literatura

Archiv otevřené společnosti - <http://www.osaarchivum.org/>

<http://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/104/radio-free-europe-and-radio-liberty>

Petr Fiala, Markéta Pitrová, *Evropská unie*. (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009). 803 s. ISBN 978-80-7325-180-2.

Zuzana Fried-Preissová, *Na vlnách BBC a Svobodné Evropy: vzpomínky exilové redaktorky*. (Praha: Prostor, 2013). 295 s. ISBN 978-80-7260-275-9

Robert T. Holt, *Radio Free Europe*. (The University of Minnesota Press, Minneapolis 1958).
249 s.

Petr Hrubý, Pavel Kosatík, Zdeněk Pouta: *Rozchod 1948: rozhovory s českými poúnorovými exulanty*. (Univerzita Karlova, Ústav dějin a Archiv Univerzity Karlovy, 2006). 267 s. ISBN 80-239-6142-X

A. Ross Johnson, *Radio free Europe and Radio Liberty: the CIA years and beyond*. (Washington: Woodrow Wilson Centre Press, 2010) ISBN 978-0-8047-7356-0.

Marek Junek, a kol. *Svobodně! Radio Svobodná Evropa 1951-2011*. (Praha: Radioservis, 2011). 265 s. ISBN 978-80-86212-83-8

Pavel Kosatík, *Ferdinand Peroutka: pozdější život (1938-1978)*. (Praha: Mladá fronta, 2011) 346 s. ISBN 978-80-204-2075-6

Pavel Kosatík, *Tigrid, poprvé: průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století*. (Praha: Mladá fronta, 2013). 346 s. ISBN 978-80-204-2026-8.

Sig Mickelson, *America's other voice: the story of Radio Free Europe and Radio Liberty*. (New York, NY: Praeger, 1983). 269 s. ISBN 0-03-063224-2.

Ferdinand Peroutka, Slávka Peroutková ed. *Ferdinand Peroutka: deníky, dopisy, vzpomínky*. (Praha: Lidové noviny, 1995). 320 s. ISBN 80-7106-063-1.

Francis D. Raška, „Činnost Ferdinanda Peroutky ve Spojených státech za studené války“. *Acta Universitatis Carolinae. Studia territorialia*. 2009, roč. 9, č. 2, s. 65-81. ISSN: 1213-4449

Francis D. Raška. *Opuštění bojovníci: historie Rady svobodného Československa: 1949-1961*. (Praha: Academia, 2009). 286 s. ISBN 978-80-200-1798-7

Karel Sedláček. *Volá Svobodná Evropa*. (Praha: Archa 90, 1993). 164s. ISBN 80-901117-5-0.

Čestmír Suchý, Jiří Hochman, Jiřina Brejchová, *Emigranti proti národu*. (Bratislava: Slov. vydav. polit. lit., 1953). 232 s.

Jozef Špetko, *Človek v sieťach: slovenské slovo z rozhlasovej stanice Slobodná Európa*. (Bratislava: Kalligram, 2005). 495 s. ISBN 80-7149-710-X.

Pavel Tigrid. *Mně se nestýskalo*. (Praha: Gutenberg, 2010). 157 s. ISBN 978-80-86349-41-1

George B. Tindall, David E. Shi, *Dějiny USA*. (Praha: Lidové noviny, 1994). 897 s. ISBN 80-7106-088-7.

František Tomáš, *Je sedm hodin středověkého času: postavy a příběhy ze začátků Svobodné Evropy*. (Praha: J. Kanzelsberger, 1991).

Prokop Tomek, „Propaganda a Rádio Svobodná Evropa v padesátých letech“ In. *Informační boj o Československo/v Československu (1945-1989)*. Jaroslav Pažout, (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014). ISBN 978-80-87912-10-2

Prokop Tomek, *Československá redakce Radio Free Europe: historie a vliv na československé dějiny*. (doktorská disertace. Karlova Univerzita Praha. 2012)

Prokop Tomek, *Objekt ALFA: československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006.) 399 s. ISBN 80-86621-27-8.